

Hâssa ile anlaşılan Müeyyidüddeve galip geldi ve önemli ganimetler ele geçirdi (371/981-82). Adudüddeve 372'de (983) ölünce Fahrüddeve kardeşi Müeyyidüddeve ile barışmak için teşebbüse geçtiyse de sonuç alamadı.

Müeyyidüddeve'nin Şâban 373'te (Ocak-Şubat 984) ölümü üzerine Vezir Sâhib b. Abbâd devlet adamlarını toplayarak hânedanın en yaşlısı olan Fahrüddeve'nin tahta çıkarılmasını istedi. Onlar da bu teklifi kabul ederek Nişâbur'da bulunan Fahrüddeve'yi Cürcân'a davet ettiler. Fahrüddeve Ramazan 373'te (Şubat 984) Cürcân'a geldi, burada büyük bir coşkuyla karşılanıp Büveyhîler'in Cibâl kolunun hükümdarı ilân edildi. Daha sonra Rey'e döndü ve Adudüddeve gibi "şâhinşah" unvanıyla adına para bastırdı (Busse, s. 64).

Fahrüddeve'nin tahta çıkmasında büyük emeği olan Vezir İbn Abbâd daha sonra idarecilikten ayrılmak istediye de Fahrüddeve bunu kabul etmeyip kendisini sınırsız yetkilerle tekrar vezir tayin etti. Halife Tâi'-Lillâh Fahrüddeve'nin hükümdarlığını tasdik edip ona ayrıca Felekü'l-ümme lakabını verdi ve sancakla birlikte değerli hediyeler, sultânî hil'atlar gönderdi.

Vezir İbn Abbâd'ın teşvikiyle Bağdat'ı ele geçirmeye karar veren Fahrüddeve 379'da (989) Rey'den yola çıktı. Berzîkân aşireti reisi Bedr b. Hasanveyh ile İbn Abbâd'ın kumandasındaki ordu Irak'a doğru ilerlerken Fahrüddeve'nin idaresindeki ikinci bir ordu da Hüzistan üzerine yürüyordu. Ancak İbn Abbâd'ın rakipleri Fahrüddeve'yi bu seferden vazgeçirdiler. Fahrüddeve aynı yıl Bahâüddeve'ye karşı bir sefer düzenlediye de sonuç alamadı. Daha sonraki yıllarda Samsâmüddeve'ye karşı Bahâüddeve ile iş birliği yaptı.

Fahrüddeve Şâban 387'de (Eylül 997) Rey'de Taberek Kalesi'nde vefat etti, yerine dört yaşındaki oğlu Ebû Tâlib Mecdüddeve Rüstem geçti. Rey'de bir cami ile bir kale yaptıran Fahrüddeve çok büyük bir servete sahipti. Adı bilinmeyen bir müellif *Târîh-i Cil ve Deylem* adlı eserini onun adına yazmıştır (Barthold, s. 9). Fahrüddeve rasat çalışmalarlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Ebû Mahmûd Hâmid b. Hıdır el-Hucendî onun emriyle, güneşin Rey şehrinin boylamına girişini gözletmekte kullanılan büyük

bir sekstant yapmıştı. Meşhur âlim Bîrûnî bizzat Hucendî'den aldığı bilgilere dayanarak bu rasatları *Hikâyetü'l-âletü'l-müsemmât bi's-südsi'l-Fahrî* adlı risâlesinde ayrıntılarıyla kaydetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, II, 412-416; Rûzâverî, *Zeşlü Kitâbi Tecâribü'l-ümem* (nşr. Amedroz), Oxford 1920-21 — Kahire 1334/1916, s. 90-100, 261-263, 296; Nizâmülmülk, *Şiğâsetnâme*, s. 218-221, 226; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özyaydın), İstanbul 1987, IX, 19-21, 30-31, 58-59, 110; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 229, 232; II, 118; Müstevfî, *Târîh-i Güzide* (Nevâî), s. 417-420; Mafizullah Kabir, *The Buwayhid Dynasty of Baghdad*, Calcutta 1964, s. 36, 50-53, 70, 74, 78, 140, 149, 195; H. Busse, *Chalif und Grosskönig*, Beyrut 1969, s. 46, 54, 64, 67, 77, 80, 214, 216, 335, 349, 420, 507, 509; Barthold, *Türkistan*, s. 9, 272, 282; *A'yanü's-Şî'a*, VIII, 182; Hasan Müneymine, *Târîhu'd-devleti'l-Büveyhiyye*, Beyrut 1407/1987, s. 138 vd.; Vefâ M. Ali, *el-Hilâfetü'l-Abbâsiyye ft 'ahdi tesallüti'l-Büveyhiyyîn*, İskenderiye 1991, s. 95-97; K. V. Zetterstéen, "Fahrüddeve", *IA*, IV, 447-448; Cl. Cahen, "Fakhr al-Dawla", *EI*² (İng.), II, 748-749; Abdülkerim Özyaydın, "Adudüddeve", *DIA*, I, 392-393; Günay Tümer, "Bîrûnî", a.e., VI, 207; Erdoğan Merçil, "Bahâüddeve", a.e., IV, 476; Tilman Nagel, "Buyids", *Elr.*, IV, 580-581.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

FAHRÜLMÜLK, Ali b. Nizâmülmülk

(فخرالملک علی بن نظام الملک)

Hâce-i Büzürg Nizâmüddîn Kivâmü'l-mille ve'd-devle Fahrülmülk Ebû'l-Feth Ali (Muzaffer) b. Nizâmülmülk et-Tûsî (ö. 500/1106)

Selçuklu veziri.

Meşhur Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün büyük oğlu olup 434'te (1042-43) doğdu. Babası ile birlikte Belh Emîri Yâhur'un (Tâcir, Bâcir) ve Çağrı Bey'in hizmetinde bulundu. Sultan Melikşah ile veziri Nizâmülmülk'ün öldürüldüğü tarihte (485/1092) Horasan'da bulunuyordu. Aynı yıl Berkyaruk Selçuklu sultanı ilân edilince Fahrülmülk onun hizmetine girmek için İsfahan'a gitti. Fakat Terken Hatun'un baskısıyla sultan ilân edilen oğlu Mahmûd b. Melikşah'ın adamlarından Emîr Kamac yolda Fahrülmülk'ü yakalayıp mallarını gasbetti. Fahrülmülk daha sonra kaçıp Hemedan'a geldi. Hemedan o sırada (487/1094) Selçuklu tahtında hak iddia eden

Tutuş'un nüfuz ve kontrolündeydi. Tutuş onu Berkyaruk taraftarı olduğu için yakalatıp öldürmek istediye de Emîr Yağısiyan buna engel oldu ve Tutuş'a halkın Nizâmülmülk'ün ailesine sevgisi dolayısıyla Fahrülmülk'ü vezir tayin etmesini tavsiye etti. Tutuş da buna uyarak onu vezir yaptı.

Fahrülmülk, Sultan Berkyaruk ile Tutuş arasında Rey yakınlarında Dâşilü denilen yerde meydana gelen ve Tutuş'un ölümüyle sonuçlanan savaşa katıldı ve esir düştü (17 Safer 488/26 Şubat 1095). Daha sonra serbest bırakıldı. Bu sırada Sultan Berkyaruk'un veziri olan kardeşi Müeyyidülmülk sultana, annesi Zübeyde Hatun'u yanından uzaklaştırması halinde pek çok emîrin kendi hizmetine gireceğini söylediği için Zübeyde Hatun vezire kin bağlamıştı. Babaları Nizâmülmülk'ten miras kalan mücevherler yüzünden Müeyyidülmülk'e dargın olan Fahrülmülk, Müstevfî Mecdülmülk el-Belâsânî'nin de tahrikiyle kardeşini vezirlikten azlettirip yerine geçmek için seferber oldu. Sultana atlas otağlar, değerli çadırlar, silâhlar, kıymetli taşlarla süslü eyer ve koşum takımları, Arap atları, av kuşları ve para verip Müeyyidülmülk'ü görevinden uzaklaştırıp hapsedirdi ve makamını ele geçirdi (488/1095). Berkyaruk'un onu vezir tayin etmesinde hiç şüphesiz annesi Zübeyde Hatun'un da önemli rolü olmuştur. Ancak Fahrülmülk 490'da (1096-97) azledildi ve yerine Mecdülmülk getirildi. Bunun üzerine Fahrülmülk Nişâbur'a giderek inzivaya çekildi. Aynı yıl Melik Sencer tarafından vezir tayin edilen Fahrülmülk 10 Muharrem 500'de (11 Eylül 1106) bir Bâtınî fedaisi tarafından öldürüldü.

Asil ve cömert bir devlet adamı olan Fahrülmülk, Berkyaruk dönemindeki vezirliği sırasında sonu gelmeyen karışıklıklar yüzünden pek faydalı olamadıysa da Sencer'e önemli hizmetlerde bulundu. Âlimleri sever, onların talebeye ve halka faydalı olması için gayret sarf ederdi. Şâfiî fakih Ebû Abdullah et-Taberî'yi Bağdat Nizâmiye Medresesi'nde ders vermekle görevlendirdiği gibi (499/1106) aynı yıl hac dönüşü devlet kapısından bir daha maaş almamaya karar veren Gazzâlî'yi bu fikrinden vazgeçirerek Nişâbur'daki Nizâmiye Medresesi'ne müderris tayin etmiştir. Devrin meşhur şairlerinden Emîr'ü's-şuarâ Muizzî Nişâburî

ile Ebü'l-Meâlî Nehhâs Râzî onu öven kasideler yazmışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mücmelü't-tevârih ve'l-kıuşaş (nşr. M. Ramazânî), Tahran 1318, s. 410, 412; Beyhakî, *Târîh* (Hüseyinî), s. 127, 128, 132, 376, 406; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 135-140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (trc. Abdülkerim Özeydin), İstanbul 1987, X, 110, 179, 198, 207, 212, 219, 336; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 87, 240-241; Hândmîr, *Düstûrül-vüzerâ* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 2535 şş., s. 178, 187-188, 196; Münşî, *Nesâ'imü'l-eshâr* (nşr. Celâleddin-i Ürmevî), Tahran 1337 hş., s. 57-58; Ziriklî, *el-A'âm* (Fethullah), IV, 273; Abbâs-ı İkbâl, *Ve-zâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selçûkî*, Tahran 1338 hş./1959, s. 202-221; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 47, 77, 87, 106-107, 126, 133; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluların Tarihi*, Ankara 1983, s. 153; A. K. S. Lambton, *State and Government in Medieval Islam*, Oxford 1985, s. 108; a.m.f., "The Internal Structure of the Seljuq Empire", *CHIr*, V, 252; Abdülkerim Özeydin, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)*, Ankara 1990, s. 12, 77; K. V. Zetterstéén, "Fahrülmülk", *IA*, IV, 448; C. E. Bosworth, "Nizâmiyya", *Et*² (İng.), VIII, 81; Dihhuda, *Luğatnâme*, XXI/A, s. 78.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

FAHRÜLMÜLK, İbn Ammâr

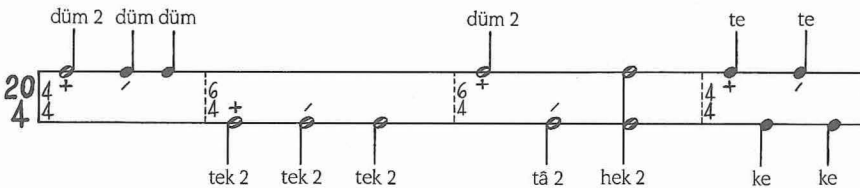
(bk. İBN AMMÂR, Fahrülmülk).

FAHTE

(فاخته)

Türk mûsikisi usullerinden.

Farsça "üveyik kuşu" anlamına gelen kelimenin ad olduğu bu büyük usul yirmi zamanlı ve on üç vuruşludur. Bir sofyan ile iki yürük semâi ve yine bir sofyan usulünün birleşmesinden meydana gelmiş olup 20/4'lük ikinci mertebesi kullanılmıştır. Fahte, ayrıca zencir usulünün terkinde yer alan ikinci usuldür. Şematik gösterilişi şöyledir:

Daha çok peşrev ve bestelerde kullanılan bu usulle az da olsa bazı kâr ve ilâhilerin ölçüldüğü görülmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 67-68; Özkan, *TMNKU*, s. 650; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 115; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 346 (1978), s. 15.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FAİK ÂLİ OZANSOY

(1876-1950)

Servet-i Fünûn devri şairlerinden.

Asıl adı Mehmed Faik olup Diyarbakirli Said Paşa'nın küçük oğlu ve Servet-i Fünûn devri edebiyatçılarından Süleyman Nazif'in kardeşidir. Diyarbakir'de doğdu. İlk öğrenimine burada başladı ve askerî rüşdiyeyi bitirip bir yıl idâdiye devam ettikten sonra İstanbul'da Mekteb-i Mülkiyye'nin idâdî kısmına girdi. 1897'de *Servet-i Fünûn* mecmuası etrafında bir araya gelen şair ve yazarlarla sıkça görülmesi ve bazı şiirlerinin bu dergide yayımlanması üzerine göz altına alındı. Bu sebeple bir yıl kadar okula gidemedi. Ağabeyi Süleyman Nazif'in araya girmesiyle yeniden tahsiline devam etti ve ancak 1901'de Mekteb-i Mülkiyye'den mezun olabildi.

İlk görevi Süleyman Nazif'in mektupçu olarak bulunduğu Bursa vilâyeti mayiyet memurluğudur. Bu sırada Ayvalık, Gönen, Erdek kaymakam vekilliklerinden sonra sırasıyla Sındırgı, Burhaniye, Pazarköy ve Mudanya kaymakamlıklarında bulundu. Midilli, Beyoğlu ve Üsküdar mutasarrıflıklarının ardından Dahiliye Nezâreti Hey'et-i Teftişiyesi başkâtabetinde görev aldı; Mütareke yıllarında Diyarbakir valisi oldu. Şubat 1920'de Ebûbekir Hâzım Bey'in (Tepeyran) Dahiliye nâzırlığı sırasında müsteşarlığa getirildiyse de kabinenin fazla uzun ömürlü olmaması yüzünden bu görevi kısa sürdü.

Faik Âli Ozansoy

Bir ara devlet görevinden ayrılarak Fransız Saint Benoit Mektebi'nde Türkçe, Mülkiye Mektebi'nde Fransızca derslerini okuttu. Dahiliye müsteşarı olarak yeniden devlet görevine döndü ve 1931 yılında bu görevden emekliye ayrıldı.

Arapça, Farsça, Fransızca bilen ve emeklilik yıllarında kendini bütünüyle şiir ve edebiyata veren Faik Âli, bir ara oğlu Münis Faik [Ozansoy] ile birlikte *Marmara* (1936) adlı aylık bir dergi de çıkardı, fakat bu derginin yayını uzun sürmedi. Faik Âli 1 Ekim 1950'de Ankara'da öldü; vasiyetine uyularak İstanbul'da Zincirlikuyu'daki Asrî Mezarlık'ta çok sevdiği Abdülhak Hâmid'in yanına gömüldü.

Şiire Mekteb-i Mülkiyye yıllarında Servet-i Fünûn hareketi içinde başlayan Faik Âli, ilk şiirlerini ancak 1908'de *Fânî Tesselîler* adı altında bir araya getirebildi. Aynı yıl *Midhat Paşa* adlı uzun manzumesini yayımladı. Fecr-i Âtî edebî hareketinin de içinde yer alan Faik Âli bu devrede kaleme aldığı şiirlerini *Temâsil* adlı kitabında topladı. I. Dünya Savaşı yıllarında millî duyguları güçlendirici, bilhassa ordunun mâneviyatını yüceltici nitelikte kaleme aldığı şiirlerini de *Elhân-ı Vatan* adıyla yayımladı. Meclis-i A'yân'ın dağıtılması üzerine Viyana'da parasız kalan Abdülhak Hâmid'in duygularına tercüman olmak amacıyla "Şâir-i A'zam'a Mektup" adlı uzun ve ünlü manzumesini kaleme aldı (1923).

Edebiyatla ve özellikle şiirle meşgul kültürlü bir ailenin çocuğu olarak doğan Faik Âli şiir zevki ve sevgisini küçük yaşlarda aile muhiti içinde tattı. Buna Mekteb-i Mülkiyye sıralarında Recâizâde Mahmud Ekrem ile Abdülhak Hâmid hayranlığı eklendi. Hâmid'i taklit etmesi ve onun yolundan gitmesi ikinci bir Hâmid olarak adlandırılmasına yol açtı. Ancak Hâmidâne şiir söylemek hevesiyle ağır bir dil kullanmış, şiirlerinde